

Approaches to Upbringing of Spiritual Culture in Ukrainian and Chinese Scientific and Educational Area

Vol'nova Lesya

Associate Professor, Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

Zhou Qian

Postgraduate student, Dragomanov National Pedagogical University

Abstract

Authors note that the problem of spiritual culture is important for any society and at any time. The article analyzes the approaches of Ukrainian and Chinese scientists to the concepts of “spiritual culture” and “upbringing of spiritual culture” in the educational process. Established that in Ukraine of spiritual culture education of children and youth is presented as purposeful and properly organized process based on the principles of universal and national values and implemented by social institutions (family, church, school, labor and the state). It was emphasized that this process does not exclude the activity of the individual, which on that basis determine course of life, realizing the most important spiritual values. The authors point out that since the end of the 20th century Chinese scientists have understood the upbringing of spiritual culture of personality as a product of his own creativity and associate it with the opening of a unique identity. However, the article writes on the role of ideas of humanism and ideas of Confucianism as the fundamentals of spirituality of Chinese traditional culture.

Keywords: spiritual culture, upbringing of spiritual culture, approaches to spiritual culture in Ukraine and China.

I. Вступ. Проблема духовності є важливою для будь-якого суспільства і в будь-який час, хоча може бути пов'язана як зі зниженням, так і з підвищенням активності духовного саморозвитку, зростанням чи нівельуванням духовних потреб, зміною засобів і шляхів збагачення духовного досвіду тощо. Актуалізація значення досліджень духовної культури в Україні частково пов'язана з напруженістю економічної, політичної та соціальної ситуації. В цих умовах особливо важливо не лише залишитися людиною, не «опуститися», але й розвиватися та самоудосконалюватися, використовуючи здобутки попередніх поколінь, відображені у мистецьких творах, літературі, філософських положеннях та релігійних ідеях, а також створювати нові надбання, перетворюватися себе і світ навколо.

II. У цій статті нашою метою стало вивчення теоретичного матеріалу, який накопичився до наших днів, та аналіз в першу чергу педагогічних і психологічних здобутків з означеної теми. Як доречно зауважує Кевевнь Ван, «Жодна культура не

здатна існувати в повній ізоляції від досягнень інших народів. В процесі свого розвитку культури змушені постійно звертатися або до свого минулого, або до досвіду інших культур» [4, с. 152]. Саме тому ми і спробували дослідити основні підходи до сутності духовної культури, що поширені в українському та китайському науково-освітньому просторі.

III. Результати дослідження. Звернення до українських наукових джерел свідчить, що проблема духовності, духовної культури, духовних цінностей залишається предметом як індивідуальних, так і колективних комплексних досліджень вже багато років. Серед монографічних праць можна відзначити такі: В. Ф. Барановский «Духовность личности: социальный механизм развития» (1995), О. М. Олексюк «Формування духовного потенціалу студентської молоді» (1996), В. Л. Храмова «Целостность духовной культуры» (1995, 2009), Е. О. Помиткін «Психологія духовного розвитку особистості» (2007), О. П. Колісник «Психологія духовного саморозвитку особистості» (2007), А. І. Корецька «Соціально-освітні чинники духовності» (2009), С. О. Ставицька «Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці» (2011), М. Й. Боришевський «Виховання духовності особистості» (2013) та ін.

Низка дисертаційних досліджень останніх років присвячена питанням виховання і розвитку духовної культури дітей і молоді, серед них праці В. А. Подрезова (2003), В. О. Долженка (2006), О. П. Омельченка (2006), О. М. Перехейди (2009), Е. О. Помиткіна (2009), Н. О. Тугай (2009), Б. В. Новожилова (2010), М. В. Роганової (2011), О. Т. Горіної (2014), О. І. Лопуги (2016) та ін.

Такий інтерес дослідників до означеного феномену з позицій філософії, педагогіки, психології, культурології, політології тощо певною мірою, безперечно, впливає і на неоднозначність трактувань поняття «духовна культура», а також розгляду її сутнісного наповнення. Враховуючи означене, а також мету нашого дослідження ми зробили основний акцент, насамперед, на освітньому аспекті. Слід відзначити, що питання виховання духовної культури в Україні визнано одним із пріоритетів державної політики. Зокрема, в «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року» метою стратегії гуманітарного розвитку України визначено «формування вільної, забезпеченої всіма можливостями для самовиявлення,

фізично й духовно розвиненої особистості, яка живе в гармонії із собою, іншими людьми, природним середовищем і навколишнім світом» [9, с. 3]. Це зумовлює необхідність створення усіх можливостей і використання потенціалу різних соціальних інститутів – сім'ї, навчальних закладів, громадських і релігійних організацій тощо з метою організації розвиваючої роботи з молоддю.

Означене вище завдання актуалізується і в працях українських учених. Так, О. М. Олексюк духовну культуру особистості визначає одним із найважливіших компонентів освіти, оскільки духовний потенціал, на її думку, відображує «органічний взаємозв'язок вищих духовних цінностей – Істини, Добра, Краси та сутнісних сил особистості, які актуалізуються в соціокультурній діяльності», а також постає як «активне прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями і тим самим прилучитися до духовного універсуму загальнолюдської культури» [10, с. 12]. При цьому формування духовного потенціалу молоді розглядається як відкрита педагогічна система, головною метою якої є максимальна активізація потенційних ціннісно-сміслових функцій та відношень між афективними, нормативно-регулятивними та поведінковими процесами з тим, щоб надати їхньому синтезу «ефект випередження» в розвитку.

В. В. Гнатюк та О. В. Гелета підкреслюють, що духовна культура відображає рівень розвитку моральності, є «сховищем позитивного морального досвіду в формі цінностей і рекомендацій людської поведінки, самостійним чинником морального життя», «несе у собі нормативність...» [5, с. 29]. Г. Г. Авдіянец у статті «Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти» звертає увагу на те, що духовна культура – «головна умова і основа життя суспільства і кожної людини, засіб і середовище виховання особистості, розвиток людської індивідуальності, яка втілює загальнолюдські цілі, прагнення, вселюдську сутність» [1, с. 5]. Саме тому, на думку вчених, так важливо, щоб вища педагогічна освіта орієнтувалася на духовне, культурне та емоційне збагачення майбутніх фахівців.

Інша українська дослідниця О. Т. Горіна вказує, що якщо розглядати духовну культуру як педагогічну категорію, то важливо відзначити, що «у навчально-виховному процесі ВНЗ її сутність проявляється через задоволення духовно-культурних потреб, серед

яких важливими є інтелектуально-пізнавальні, особистісно-орієнтовані, морально-етичні» [6, с. 37].

Духовна культура, на думку А. Й. Буковинського, передбачає «формування свідомості та світогляду людини, залучення її до активного економічного, політичного й культурного життя країни». Тому формування духовності й духовної культури, вважає учений, одне з найважливіших завдань не лише вищої школи, але й загальноосвітньої та професійної, яке «нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією й гуманізацією суспільства» [3, с. 228]. З цього приводу доречним є згадати слова М. Й. Боришевського, який наголошує на зв'язку духовності з національними цінностями та вказує: «У систему цінностей, в контексті яких функціонує духовність, входять, крім моральних, громадянські цінності. Серед них найважливіше місце посідають наступні: почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою; глибоке усвідомлення ролі рідної мови (мови роду) у життєдіяльності нації, держави; відповідальність за долю нації; повага до інших національних спільнот...» [2, с. 9].

«Духовне оновлення суспільства неможливе без відповідного оновлення освітньої галузі». – переконаний і Е. О. Помиткін. Він зауважує, що до цього часу у багатьох навчальних закладах, особливо загальноосвітніх, об'єктивними критеріями діяльності вважається показники участі дітей в олімпіадах та статистичні дані вступу випускників до ВНЗ. «Навіть виховний процес вважається менш важливим, ніж збільшення інформаційної обізнаності дітей. ... Інтелектуальний розвиток заохочується навіть при низькому рівні морального та духовного розвитку учнів» [12, с. 33]. Саме тому вчений підкреслює, що при «побудові системи психолого- педагогічного забезпечення процесу духовного зростання молоді слід також враховувати статус духовності у соціумі. Високий статус особистісного і, зокрема, духовного розвитку є показником психологічного здоров'я нації, свідченням високих моральних якостей громадян у суспільстві» [12, с. 35].

Не можна не погодитися і з М. Й. Боришевським, Л. І. Пилипенко, О. І. Пеньковою та іншими дослідниками, які вказують, що «духовно довершена особистість – це наслідок тривалої, наполегливої праці людини над собою, праці, яка спрямована на поступове самовдосконалення, свідоме вибудовування себе з метою

наближення до обраного ідеалу, в якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає можливість виконати, зреалізувати себе, а завдяки цьому відчувати всю повноту людського щастя» [2, с. 5]. Таким чином, можна констатувати, що українські учені переконані: виховання духовної культури дітей та молоді, з одного боку, повинне бути цілеспрямованим і належним чином організованим процесом, що базується на «засадах загальнолюдських, національних, всепланетарних цінностей» [7, с. 131] та «здійснюється соціальними інститутами сім'ї, церкви, школи, роботи, держави» [3, с. 229]; з іншого боку, цей процес не виключає «самоактивності» у «прилученні до скарбів національної та світової культури» [11, с. 303], оскільки зростаюча особистість «здатна трансформувати ці впливи, поступово виробляючи власне концептуальне розуміння й ставлення до сутності життя, життєвих цілей і на цій основі визначати свій власний життєвий шлях, реалізуючи найважливіші духовні цінності» [2, с. 7-8].

Щодо духовної культури Китаю, то слід відзначити, що це питання, з нашої точки зору, досить рідко розглядається відокремлено від низки інших феноменів, зокрема конфуціанської філософії, традиційної китайської культури загалом, феноменів гармонійності та музичальності, завдань всебічного розвитку особистості тощо. Така ситуація, на нашу думку, певною мірою пов'язана як із соціокультурними, так і з лінгвістичними аспектами. Так, часто один ієрогліф може мати різні значення в залежності від контексту, від «сусідніх» ієрогліфів, від самого походження слова. Разом із тим, ми можемо констатувати, що в Китаї, як і в Україні питання духовності не втрачають свого значення, що, до речі, відображається як у дослідженнях самих китайських учених, так і науковців інших країн, яких цікавить питання сутності духовної культури Китаю та її світової цінності.

Серед праць, які стосуються означеного аспекту, на нашу думку, можна відзначити такі: Дайнянь Чжан «О духовных основах китайской традиционной культуры» (1982), Вей Хон Ду «Духовные ценности человека в философии и практике буддизма» (2000), В. В. Малявін «Китайская цивилизация» (2000), Л. С. Васільєв «Культы, религии, традиции в Китае» (2001), Дун Юй «Китайская культура» (2004), Чженнун Ся «Энциклопедия китайской культуры» (2005), Гізела Лі «China: World Cultures Through Time» (2007), Ші Вейда і Ху Чженпен «Теория построения

гармоничной культуры» (2008), Сіньсінь Цзінь «Роль гуманитарных ценностей конфуцианства в развитии духовной культуры современного студенчества» (2009), М. Л. Тітаренко, А. І. Кобзєв та А. Є. Лукьянов «Духовная культура Китая» (2006- 2010), Ші Чжонвен і Чень Кіашенг «China's Culture» (2010), Кетлін Купер «The Culture of China. Understanding China» (2010), В. Г. Хорос «Китайская цивилизация в глобализирующемся мире» (2014) та ін.

Щодо питання виховання духовної культури в освітньому аспекті, то, наприклад, Сіньсінь Цзінь у дисертаційному дослідженні «Роль гуманитарных ценностей конфуцианства в развитии духовной культуры современного студенчества» вказує, що в останні роки все частіше звучить думка про те, що вища освіта Китаю зіткнулося з проблемами, пов'язаними з реальною загрозою руйнування духовного здоров'я нації. Вчений підтримує думку своїх колег з приводу негативних впливів процесів глобалізації, зокрема «вестернізації», які часто суперечать традиційним нормам та ідеалам китайського суспільства. «Розвиток духовної культури сучасного студентства КНР повинен ґрунтуватися на найважливішій сфері життєдіяльності людини і суспільства – гуманітарній культурі та її ціннісних складових», – переконаний дослідник. «У той же час розвиток гуманітарної культури, що враховує унікальність національної духовного досвіду, забезпечить передачу духовних цінностей від одного покоління до іншого, збереже мову нації, ментальні особливості певного культурного співтовариства, сприятиме формуванню національної самосвідомості та культурної самоідентифікації, задавати високі життєві ідеали, сприяти суспільному згодю». – стверджує Сіньсінь Цзінь [15, сс. 3, 13, 18].

Хун Цзоу зазначає, що «духовною основою китайської традиційної культури, якщо дивитися на її сутність, є китайський народний дух», суть якого формують: стійкість та ініціативність; гармонія і спокій; чеснота; гармонія людини і всесвіту [14, с. 96]. С. Ю. Распертова наголошує на ролі принципу «гармонія – найвища цінність» у формуванні духовної культури Китаю. Цитуючи Цін Ляньбіня, вчена підкреслює, що «необхідно ... розвивати кращі традиції національної культури, переймати всі кращі досягнення інших культур, підтримувати концепцію гармонії, виховувати дух гармонії, в подальшому формувати спільні для всього суспільства ідеали, переконання

і норми моралі; закладати базис єднання всього народу» [13, с. 75, 76]. Це сприятиме досягненню гармонії особистості, гармонії в сім'ї, гармонії у суспільстві.

В кінці 80-х років ХХ ст., спираючись на ідеї Цай Юань-пея і Тао Сін-чжі, головним змістом ідейно-моральної підготовки сучасного китайця офіційно було проголошено «виховання якісних характеристик» (су чжи цзяо юй). Як зауважує М. Л. Титаренко в книзі «Духовная культура Китая» (том 5), «вирішення цього завдання базується на відданості національним духовним цінностям у процесі оволодіння іноземними технологіями. ... В останні десятиліття ХХ ст. все частіше ставилося ... завдання – виховання «людини» як особистості (женьге), яка поєднує в собі і риси індивідуальності (гесін), і якості висококваліфікованого фахівця (женьцай), а в майбутньому і людини культури (женьвень) в дусі модернізованого конфуціанства» [8, с. 571]. Таким чином, можна констатувати, що в кінці ХХ ст. китайські вчені підійшли до розуміння розвитку духовної культури особистості як продукту її власної творчої діяльності та пов'язали останню з розкриттям неповторної індивідуальності. Хоча, безперечною залишається також роль гуманізму як основи духовності китайської традиційної культури та вплив ідей конфуціанства.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що, незважаючи на соціокультурні чи національні впливи, поняття духовної культури зберігає транскультурний характер, вбираючи в себе дух народу, його традиції, цінності, надбання. Через різні соціальні інститути, насамперед, сім'ю і школу (в тому числі й вищу), цінності духовної культури транслуються зростаючому поколінню, прилучаючи його до прекрасного, гармонійного, вищого, і таким чином стимулюючи саморозвиток і творчу та перетворюючу діяльність молоді. Враховуючи актуальність порушеного питання, в *перспективі* планується виявити складові та суттєві характеристики духовної культури студентів університету з метою побудови доцільного навчально-виховного процесу.

References

1. Avdiyants, H.H. (2006), “*Dukhovna kul'tura yak osnova humanizatsiyi vyshchoyi pedahohichnoyi osvity*” [Spiritual culture as the basis of humanization of higher pedagogical education], Problemy humanizatsiyi navchannya ta vykhovannya u vyshchomu navchal'nomu zakladi osvity. Materialy Chetvertykh Irpyn'skykh mizhnarodnykh naukovykh pedahohichnykh chytan', Irpin', Natsional'na akademiya DPS Ukrayiny, pp. 5-7.

2. Boryshevs'kyy, M.Y. (Eds.). (2013), *Vykhovannya dukhovnosti osobystosti: navchal'no-metodychnyy posibnyk* [Upbringing of individual spirituality: tutorial], Kirovograd, 103 p.
3. Bukovyns'kyy, A.Y. (2011). “*Dukhovna kul'tura v sim'yi*” [Spiritual culture in the family], *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, Iss.45, pp. 228- 234.
4. Van, Kjevjevn' (2010), “*Problemy mezhkul'turnoj komunikacii*” [Problems of intercultural communication], *Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija v sovremennom mire: 4-ja mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija, Chita, ZGPU*, p. 152.
5. Hnatyuk, V.V. and Heleta, O.V. (2014), “*Pedahohichni umovy formuvannya dukhovnoyi kul'tury u maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv*” [Pedagogical conditions of spiritual culture formation of future primary school teachers], *Pedahohichnyy poshuk*, no.1, pp. 28-30.
6. Horina, O.T. (2009), “*Teoretychni aspekty formuvannya dukhovnoyi kul'tury students'koyi molodi*” [Theoretical aspects of formation of students' spiritual culture], *Teoriya ta metodyka upravlinnya osvityu*, Iss. 2, pp. 34-37. URI: <http://tme.umo.edu.ua/>
7. Hruts', H.M., (2013), “*Osnovy formuvannya dukhovnoyi kul'tury students'koyi molodi*” [Bases of formation of students' spiritual culture], *Naukovyy visnyk Kremenets'koho oblasnoho humanitarno-pedahohichnoho instytutu im. Tarasa Shevchenka, Seriya: Pedahohika*, Iss.1, pp. 122- 131.
8. Titarenko, M.L. (Eds.) (2009), *Duhovnaja kul'tura Kitaja. Jenciklopedija v pjati tomah* [Spiritual Culture of China. Encyclopedia in five volumes] / by M.L.Titarenko, A.I.Kobzev, V.E.Eremeev, A.E.Luk'janov, Moscow, Vostochnaja literatura, Vol.5: “*Nauka, tehničeskaja i voennaja mysl', zdravoohranenie i obrazovanie*” [Science, engineering and military thought, health and education], 1087 p.
9. *Kontseptsija humanitarnoho rozvytku Ukrayiny na period do 2020 roku (proekt)* [The concept of humanitarian development of Ukraine till 2020 (draft)], Kyiv, 2012, 39 p. available at: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/ (access March 15, 2016)
10. Oleksyuk, O.M. & Tkach, M.M. (2004), *Pedahohika dukhovnoho potentsialu osobystosti* [Pedagogy of spiritual potential of the person], Kyiv, Znannya Ukrayiny, 264 p.
11. Pet'ko, L.V. (2014), *Formuvannja duhovnyh cinnostej students'koi' molodi shljahom stvorennja profesijno sprjamovanogo inshomovnoho navchal'nogo seredovyshha v umovah universytetu (na prykladi vyvchennja anglijs'koju movoju novely O'Genri «Ostannij lystok»)* [The formation of the spiritual values of students' by creating professionally oriented foreign language learning environment in the conditions of the university (for example of studying a short story "The Last Leaf" by O. Henry)] / *Problemy osvity: zb. nauk.-metod. prac' / zasn. Instytut innovacijnyh tehnologij i zmistu osvity*, Kyiv, No 79., pp. 302–307.
URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7870>
12. Pomytkin, E.O. (2006), “*Psyholoho-pedahohichne zabezpečennja protsesu dukhovnoho zrostannja uchnivs'koyi molodi v zakladakh osvity*” [Psychological and

pedagogical maintenance of process of spiritual development of learning youth in educational institutions], Pedagogichna osvita: Teoriya i praktyka. Psykholohiya. Pedagogika: Zbirnyk naukovykh prats', Kyiv, KMPU im. B.D.Hrinchenka, no.5, pp. 33-40.

URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5954>

13. Raspertova, S.Ju. (2010), “*Koncept «garmonichnaja kul'tura» v kontekste sovremennyh kul'turnyh strategij Kitaja*” [The concept of "harmonious culture" in the context of China's contemporary cultural strategies], Vestnik MGLU, no.590, pp. 74-95.

URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-garmonichnaya-kultura-v-kontekste-sovremennyh-kulturnyh-strategiy-kitaya>

14. Hun, Czou (2009), “*Vliyanie tradicionnoj kul'tury Kitaja na sovremennoe obshhestvo*” [Impact of China's traditional culture in the modern society], Gumanitarnyj vektor. Serija: Pedagogika, psihologija, no.4, pp. 92-97.

URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-traditsionnoj-kul'tury-kitaya-na-sovremennoe-obschestvo>

15. Czin', Sin'sin' (2009), “*Rol' gumanitarnyh cennostej konfucianstva v razvitii duhovnoj kul'tury sovremennogo studenchestva (na materiale vuzov Vnutrennej Mongolii KNR)*” [The role of the humanitarian values of Confucianism in the development of spiritual culture of modern students: on a material of high schools of China Inner Mongolia], Thesis abstract for Cand. Sc. (Culturology), 24.00.01, Vostochno-Sibirskaja gosudarstvennaja akademija kul'tury i iskusstv, Ulan-Udje, 22 p.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 37.017.92

Вольнова Л., Чжоу Цянь. Підходи до виховання духовної культури в українському та китайському науково-освітньому просторі.

Автори констатують, що проблема духовної культури є актуальною для будь-якого суспільства і в будь-який час. Проаналізовано підходи українських і китайських учених до понять «духовна культура» та «виховання духовної культури» в освітньому процесі. Встановлено, що в Україні виховання духовної культури дітей та молоді розглядається як цілеспрямований і належним чином організований процес, що базується на засадах загальнолюдських і національних цінностей та здійснюється соціальними інститутами сім'ї, церкви, школи, трудового колективу і держави. Наголошується, що цей процес не виключає активності самого індивіда, який на цій основі визначає свій життєвий шлях, реалізуючи найважливіші духовні цінності. З'ясовано, що з кінця ХХ століття китайські вчені розуміють виховання духовної культури особистості як продукт її власної творчої діяльності та пов'язують її з розкриттям неповторної індивідуальності. Водночас є безперечною роль гуманізму та ідей конфуціанства як основ духовності китайської традиційної культури.

Ключові слова: духовна культура, виховання духовної культури, підходи до духовної культури в Україні та Китаї.

Література

1. Авдіянц Г.Г. Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти / Г.Г. Авдіянц // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти : Матеріали Четвертих Ірпінських міжнар. наук.-пед. читань. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2006. – С. 5-7.
2. Боришевський М.Й. Виховання духовності особистості : навч.-метод. посіб. / М.Й. Боришевський, Л.І. Пилипенко, О.І. Пенькова [та ін.] ; ред. М.Й. Боришевський. – Кіровоград : Імекс-ЛГД, 2013. – 104 с.
3. Буковинський А.Й. Духовна культура в сім'ї / А.Й. Буковинський // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2011. – Вип. 45. – С. 228-234.
4. Ван Кэвэнь. Проблемы межкультурной коммуникации / Ван Кэвэнь // Лингвистика и межкультурная коммуникация в современном мире : 4-я междунар. науч.-практ. конф. – Чита : ЗГПУ, 2010. – С. 152.
5. Гнатюк В.В. Педагогічні умови формування духовної культури у майбутніх учителів початкових класів / В.В. Гнатюк, О.В. Гелета // Педагогічний пошук. – 2014. – № 1. – С. 28–30.
6. Горіна О.Т. Теоретичні аспекти формування духовної культури студентської молоді / О.Т. Горіна // Теорія та методика управління освітою. – 2009. – Вип. 2. – С. 34–37. URI: <http://tme.uomo.edu.ua/>
7. Груць Г.М. Основи формування духовної культури студентської молоді / Г.М. Груць // Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогіка. – 2013. – Вип. 1. – С. 122-131.
8. Духовная культура Китая. Энциклопедия в пяти томах / Глав. ред. М.Л. Титаренко ; редакторы тома М.Л. Титаренко, А.И. Кобзев, В.Е. Еремеев, А.Е. Лукьянов. – М. : Восточная литература, 2009. – Российская академия наук. Институт Дальнего Востока. – Т. 5: Наука, техническая и военная мысль, здравоохранение и образование. – 2009. – 1087 с.
9. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – Київ, 2012. – 39 с. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/ (дата звернення – 01.05.2016)
10. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
11. Петько Л.В. Формування духовних цінностей студентської молоді шляхом створення професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету (на прикладі вивчення англійською мовою новели О'Генрі «Останній листок») / Л.В. Петько // Проблеми освіти : наук. зб. / засн. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – К. : ПП Лисенко М.М., 2014. – № 79. – С. 302–307.
URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7870>
9. Помиткін Е.О. Психолого-педагогічне забезпечення процесу духовного зростання учнівської молоді в закладах освіти / Е.О. Помиткін // Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2006. – № 5. – С. 33-40. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5954>
10. Распертова С.Ю. Концепт «гармоничная культура» в контексте современных культурных стратегий Китая / С.Ю. Распертова // Вестник МГЛУ. – 2010. – № 590. – С.74-95. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-garmonichnaya-kultura-v-kontekste-sovremennyh-kulturnyh-strategiy-kitaya>

11. Хун Цзоу. Влияние традиционной культуры Китая на современное общество / Хун Цзоу // Гуманитарный вектор. Серия : Педагогика, психология. – 2009. – №4. – С.92-97.

URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-traditsionnoy-kultury-kitaya-na-sovremennoe-obschestvo>

12. Цзинь Синьсинь. Роль гуманитарных ценностей конфуцианства в развитии духовной культуры современного студенчества: на материале вузов Внутренней Монголии КНР : автореферат дис. ... канд. культурологии : 24.00.01 / Цзинь Синьсинь ; Вост.-Сиб. гос. акад. культуры и искусств. – Улан-Удэ, 2009. – 22 с.

